

FARG‘ONA VODIYSIDA HARBIY ARXITEKTURANING RIVOJLANISHI VA TARIXIY AHAMIYATI

NASIROVA FARIDA ALIJON QIZI

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

“Arxitektura va shaharsozlik” kafedrası magistri (O‘zbekiston)

Tel.:(93)373-94-65

e-mail:feride_aliyevna@mail.ru

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysi hududida shakllangan harbiy arxitektura yodgorliklari tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar va me‘moriy tahlillar asosida o‘rganiladi. Shuningdek, qal’alar, devorlar va mudofaa inshootlarining shakllanishi, ularning strategik ahamiyati va bugungi kundagi holati haqida ilmiy mulohazalar yuritiladi*

Kalit so‘zlar: *Farg‘ona vodiysi, harbiy arxitektura, qal’a, mudofaa inshooti, me‘morchilik, tarixiy yodgorlik.*

Kirish. Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyoning eng qadimiy va zich yashovchi mintaqalaridan biri bo‘lib, minglab yillik tarixga ega. Uning geografik joylashuvi – tog‘lar bilan o‘ralganligi, serhosilligi va savdo yo‘llari kesishgan hudud bo‘lishi natijasida bu yerda turli davlatlar, sulolalar va harbiy kuchlar hukmronlik qilishga intilgan. Shunday sharoitda vodiyning harbiy arxitekturasi alohida ahamiyat kasb etgan bo‘lib, ko‘plab qal’alar, devorlar va mudofaa inshootlari barpo etilgan. Ushbu maqolada aynan Farg‘ona vodiysida rivojlangan harbiy arxitektura namunalarini o‘rganamiz.

Asosiy qism. Fargʻona vodiysi qadimdan Sugʻdiyona va Davon kabi tarixiy hududlar tarkibiga kirgan. Bu yerda eramizdan avvalgi IV asrdan boshlab turli harbiy va siyosiy kuchlar (masalan, Grek-Baqtriya, Kushoniylar, Arab xalifaligi, Turk xoqonligi) faoliyat yuritgan. Har bir davr oʻziga xos mudofaa tizimlarini yaratishga urinib, mahalliy sharoit va harbiy tahdidlarni hisobga olgan.

Ayniqsa, IX–XII asrlarda arablar va keyinchalik qoraxoniylar davrida vodiyni strategik ahamiyati ortgan, bu esa yangi qalʼalar va qoʻrgʻonlar qurilishiga olib kelgan.

Fargʻona vodiysi hududida joylashgan quyidagi yodgorliklar harbiy arxitektura namunalarining yorqin misollaridir:

Kuva shahri qadimdan Fargʻona vodiysining muhim siyosiy va iqtisodiy markazlaridan biri boʻlgan. Bu yerda VI–VIII asrlarga oid qalʼa devorlari va minoralari aniqlangan. Ular paxsa va xom gʻishtdan tiklangan boʻlib, koʻp bosqichli mudofaa tizimi mavjud boʻlgan.

Namangan viloyatidagi bu qadimiy shahar oʻrta asrlarda yirik harbiy va savdo markazi boʻlib xizmat qilgan. U yerda aniqlangan qalʼa devorlari ichki va tashqi himoya tizimiga ega boʻlib, devorlar orasiga suv toʻldirilgan xandaqlar ham qazilgan.

Qoʻqon xonligi davrida (XVIII–XIX asrlar) barpo etilgan bir nechta harbiy inshootlar mavjud boʻlib, ular tosh va gʻishtdan mustahkam qurilgan, koʻpincha ikki yoki uch qavatli minoralarga ega boʻlgan.

Fargʻona vodiysidagi harbiy inshootlar koʻpincha togʻ etaklari, daryo boʻylari yoki yirik yoʻllar tutashgan nuqtalarda joylashgan. Bu joylashuv ular uchun tabiiy mudofaa vazifasini bajargan. Shuningdek, har bir qalʼa yoki qoʻrgʻon ichida suv manbai boʻlishi – dushman qurshoviga bardosh berishda muhim hisoblangan.

Ayrim inshootlarda harbiy innovatsiyalar – masalan, egri minoralar, pastga qarab oʻq otish uchun maxsus teshiklar, ikki qavatli darvozaxona tuzilmalari

kuzatiladi. Bu esa mahalliy me'morlarning nafaqat amaliy, balki strategik fikrlashga ega bo'lganidan dalolat beradi.

Afsuski, bugungi kunda Farg'ona vodiysidagi ko'plab harbiy arxitektura yodgorliklari yemirilgan yoki yetarlicha o'rganilmagan. Arxeologik tadqiqotlar sekin sur'atda olib borilmoqda, ayrim joylar esa noqonuniy qurilishlar yoki tabiiy ofatlar oqibatida yo'q bo'lib bormoqda. Shu sababli, bu obidalarni himoya qilish, restavratsiya qilish va ilmiy asosda o'rganish zarur.

Farg'ona shahri tarixiy harbiy arxitekturasini — bu nafaqat o'tmish yodgorligi, balki bugungi shaharsozlikka ilmiy asos bo'la oladigan boy tajriba manbaidir. Mavjud mudofaa tizimlari va barqarorlik tamoyillari zamonaviy arxitektura konsepsiyalarida qo'llanilsa, tarixiy merosni asrash va urbanistik muhitni mustahkamlash imkoniyati kengayadi. Shu bois, Farg'ona harbiy arxitektura maktabi tarixiy tadqiqotlar bilan bir qatorda, zamonaviy loyihalashda ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Farg'ona vodiysi o'zining noyob harbiy arxitektura merosi bilan nafaqat O'zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Bu hududda qadimdan mavjud bo'lgan qal'alar, devorlar va boshqa mudofaa inshootlari tarixiy jarayonlar, strategik fikrlash va me'moriy ilg'orlikning mahsuli sifatida qadrlanishi lozim. Ularni chuqur o'rganish, asrash va kelajak avlodlarga yetkazish – bugungi kundagi dolzarb ilmiy va madaniy vazifadir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A. Asqarov – *O'zbekiston qadimiy shahar madaniyati*, Toshkent, 1992.
2. B. Matboboyev – *Farg'ona vodiysi arxeologiyasi*, Farg'ona, 2004.
3. R. Suleymanov – *Qal'alar va qo'rg'onlar tarixi*, Toshkent, 2010.
4. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashrlari – Tarix va arxeologiya bo'yicha maqolalar to'plami